

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
Аржаанская средняя общеобразовательная школа
Пий-Хемского кожууна Республики Тыва

«РАССМОТРЕНО»
Руководитель МО:
Оржак Лариса Александровна
Протокол № 1
от 24.08 2024 г.

«СОГЛАСОВАНО»
Зам директора по УВР:
Тюлюш Л.Б.
Протокол № 1
от 28.08 2024 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА
по родной (тувинской) литературе

ДЛЯ 6 КЛАССА
НА 2024/2025 УЧЕБНЫЙ ГОД

Составитель программы:
Оржак Лариса Александровна,
I квалификационная категория.

АРЖААН, 2024 г.

Тайылбыр бижик

6 класстарның тыва аас чогаалы болгаш литературага ажылчын программазы ортумак (долу) ниити өөрөдигеге хамаарыштыр РФ-тиң ФКӨС-түң негелделеринге, сорулгаларына даянып, тыва Республиканың өөрөдиге болгаш эртем яамызының Национал школа хөгжүдөр институтунун 2012 чылда үндүргени «Төрээн чогаалга күрүне стандартының» сорулгаларына болгаш негелделеринге дүүштүр кылдынган.

Тускай эртемниң өөрөнгениниң түңнелдерин чедип алырынга чогуумчалыг байдалдар тургузарын РФ-ның өөрөдиге адырында чаартылгалар негеп келген. 2012 чылда РФ-тиң ФКӨС-тун негелделеринге дүүштүр кылдынган “Тыва аас чогаалы болгаш литература” деп чижек программа ук негелделерни күүседириниң чугулазын, чечен чогаал маадырларының үлегер-чижек болур мөзү-бүдүжүнге даянып, хүн бүрүнүнү кандыг-даа байдалдарына дүүштүр бодунун хамааты үзел-бодалын быжыг тудуп, бадыткап, бодунун туружун шынзыдып, камгалап шыдаптар хамаатыны кижизидеринче, оон бот-тускайлаң амыдыралчы медреселдиг көрүжүн хевирлээринче, чогаадыкчы арга-шинээн, дыл-домаан сайзырадырынче кичээнгейни угландырап сорулганы салган турган. Чижек программада ниити өөрөдиге черлериниң 6 класстарына өөрөдир ужуруг чогаалдарның чаартынган даңзызын уругларның сайзыралына, хар-назынына дүүштүр, тема болгаш утка-шынарын барымдаалап, шилип киирген.

Даянган программазы: 5-7 класстарга тыва аас чогаалы болгаш литература программазын Чамзырын Е. Т., Кужугет М. А., Ооржак Л. Х. Тыва аас чогаалы болгаш литература. Ниити өөрөдиге черлериниң 5-11 класстарына чижек программа – Кызыл: Тыва Республиканың өөрөдиге, эртем болгаш аныяктар политиказының яамызы. Национал школа хөгжүдөр институт, 2012. – 104 а.

Ук программаны кол болгаш ниити өөрөдиге күрүне стандартына даянып тургускан.

Ажылдаар өөрөдиге ному: Ооржак Л. Х., Кужугет М. А., Чамзырын Е. Т., Куулар Н. Ш., Шаалы А. С. Төрээн чогаал. 6 класс. Ниити өөрөдиге черлеринге өөрөдиге ному. – Кызыл: Национал школа хөгжүдөр институт, 2014. – 176 ар.

Өөрөдиге ному РФ-тиң ФКӨС-түң негелделеринге дүүштүр ортумак ниити өөрөдиге черлериниң 5-11 класстарына тыва аас чогаалы болгаш литературада чижек программага даянып кылдынган.

6 класска төрээн чогаал өөрөдир ажылчын программаның тургузуу

Ажылчын программа 4 кезектерден тургустунган:

1. “Тайылбыр бижик”.
2. “Тыва аас чогаалы болгаш литератураны өөрөдириниң сорулгалары”.
3. “6 класска тыва аас чогаалы болгаш литература эртемниң утказы болгаш тургузуу”.
4. Тыва чогаал эртемниң өөрөдириниң түңнелдери
5. Материал-техниктиг хандырылга көргүзүглериңиң характеристиказы”.
6. 6 класстарга тыва аас чогаалы болгаш литератураның өөрөдиге курузунун тургузуу.
7. “6 класстарга тыва аас чогаалының болгаш литератураның календарь-тематиктиг планы”.

Тыва аас чогаалы болгаш литератураны өөрөдириниң сорулгалары

Өөрөдиглиг:

- чогаал сөзүглелиниң тургузуун, уран-чеченин, оон дылының онзагай талаларын, идея-тематиктиг утказын, композициязын ханы сайгартып;
- чогаал теориязының эге билиглериңге даянып, чечен чогаалдың аймаан, жанрын, хевирин, оон бижиттинген төөгүзүн ылгап;
- чечен чогаалдың онзагайын уран чүүлдүн өске хевирлери-биле деңнеп, орус болгаш өске-даа чоннарның литературазында тыва чогаалдарның идея-тематиказы-биле хөөннеш уткалыг чогаалдарны деңнеп;

- чогаал сайгарарынга ажыглаар янзы-бүрү медээ-сүмелерни (Интернет четкизи, словарьлар, библиографтыг справочниктер, энциклопедялар) ажыглап сайгарарын өөредир.

Сайзырадыр:

- уругларның амыдыралче бот-тускайлаң медеделдиг көрүжүн хевирлеп, чогаадыкчы арга-шинээн;
- аас болгаш бижимел чугааны делгеренгей, утказынга дүүштүр шын ажыглап, сайгарарын сайзырадыр.

Кижизидилгелиг:

- сагыш-сеткили байлак, мөзү-бүдүжү чаагай, эптиг-чөптүг;
- кижилерге, төрөөн черинге, бойдузунга ынак, хумагалыг; хамааты бот-меделели бедик; ада-чурт төөгүзүн үнелеп билир;
- номчулгага сонургалдыг, чогаадыкчы езу-биле боданып, бодунуң туружун амыдыралдың кандыг-даа байдалдарынга камгалап билир кижини кижизидер.

6 класстың өөреникчизиниң кол-кол мергежилдери болгаш чаңчыгар чүүлдери

6-ки классты доозуп тура, өөреникчизиниң билир ужурлуг чүүлдери:

- алгыш-йөрээлдерни аас болгаш бижимел чугаага ажыглап билири;
- чогаалдардан алдынган үзүндүлерге аттарны чогаадып, цитаталыг планны тургузуп билири;
- номчаан чогаалдарының кол-кол болуушкуннарын, аразында харылзааларын тодарадып шыдаар;
- шээжи-биле өөрөнгөн чогаалдарын шын аянынг, тода чугаалап билир;
- өөрөнгөн чогаалдарының утказын болгаш ында болуушкуннарны дес-дараалай чугаалаар болгаш оларга презентацияны тургузары;
- чогаалда чуруттунган кол болгаш ийиги чергениң маадырларын тодарадып, оларга аас болгаш бижимел характеристикаларны бээр;
- өөренип эрткен сөзүглелдериниң уран-чеченин сайгарбышаан, оларның ужурдузазын тайылбырлаар;
- утказын чугаалаарының аңгы-аңгы хевирлерин (делгеренгей, шилилгелиг, допчулай) чорудуп билир;
- номчаан чүүлүнге бодунуң хамаарылгазын илеретпишаан, кыска үнелелди бижиир;
- өөрөнгөн чогаалдарынга аас болгаш бижимел ажылдарны кылып шыдаар;
- словарьларны ажыглап билир болгаш оларны номчаан чогаалдарынга хамаарыштыр ажыглаар.

6 класска тыва аас чогаалы болгаш литература эртемнин утказы болгаш тургузуу

Чечен чогаал кижиниң сагыш-сеткилиниң хөй янзы талаларын эскерип шинчилээринге, амыдыралды үнелээринге, долгандыр турар бойдууска хумагалыг болурунга өөредир. Ынчангаш литература, уран чүүлдүң өске-даа хевирлери дег, уругларның мөзү-бүдүжүн хевирлээринге болгаш эстетиктиг көрүжүн быжыглаарынга салдарлыг.

Тыва аас чогаалы болгаш литература – Тыва Республиканың школаларында кол эртемнерниң бирээзи. Ук эртемнерни өөредириниң кол сорулгазы – аас чогаалы тыва чоннуң ада-өгбелериниң чүс-чүс чылдарда чогаадып, сайзырадып келген сөстүң уран чүүлү деп билиндирбишаан, чогаалды амыдырал-биле холбап, ханы сайгарып билир; бүгү талалыг сайзыраңгай, бедик культуралыг, тыва болгаш хөй националдыг Россия чоннарының культуразын, ооң байлаан, найыралын үнелеп билир; чараш мөзү-бүдүштүг, бодунуң үзел-бодалын, хамааты туружун камгалап шыдаар хамааты кижини хевирлээри.

Тыва чогаалдың өзөөн национал литератураның алдын алдын фондузунда кирген чогаалдар тургузуп турар. Уругларның делегей көрүүшкүнүн, эстетиктиг негелделериниң, хамааты туружун хевирлевишаан, бодунга болгаш долгандыр хүрээлелге чөптүг

хамаарылгалыг, шүгүмчүлелдиг болурун чогаал кижизидер. Чогаал-биле харылзаа угаап-боданырының арга-шинээн сайзырадыр, чогаалчының делегейи-биле, оон чогаал бижиир аян-хөөнү-биле чоок таныжары болур. Чоннуң амыдыралчы байлак дуржулгазындан укталган аас чогаалы, орус болгаш делегейниң классиктиг литературазы, тыва чоннуң эрте бурунгудан бээр онзагай культуразы кижиниң мөзүлүг аажы-чанының үнезин хевирлээр, чогаал делегейи-биле харылзааны быжыг тудар. Ук харылзаалар уругларны орус болгаш делегей литературазының шылгараңгай чогаалдары-биле таныштырарынга, оларның чоок болгаш ылгалдыг талалырын тодарадып билиринге өөредир.

Чечен чогаалда уран сөстүң дузазы-биле чураан амыдыралдың илереп келирин чүгле сеткил хөлзээшкинниг эвес, а медреселдиги-биле сайгарып билир кылдыр өөредир. Чечен чогаалды төөгү, философия, психология, педагогика, уран чурулга эртемнери-биле чергелештир көрүп турар. Ону “кижи дугайында эртем”, “амыдыралдың ному”, “Уран-чечен шинчилел” деп адап турары анаа эвес.

Тыва чогаал эртеми ниити филологияның тыва дыл эртеми-биле сырый холбаалыг. Уругларның чугаа сайзыралынга, чугаа культуразынга, хөй ниити харылзажылгага тыва чогаал эртеминиң салдары улуг. Чечен чогаалдың дылы дыл эртеминиң бүгү адырлары-биле холбаалыг болганда, уруглар сөстүң эстетиктиг функцияларын сайгарар ужурлуг.

Эге школага чогаал дугайында өөрөнгөн билиглерин кол ниити школага улам сайзырадып, литература – уран чүүлдүң байлаа деп билиндирбишаан, литература теориясында уран-чечен аргаларны кол ниити өөрөдилгеге школаның 6 класстарынга ханы өөредир.

Тыва чогаал эртемнн өөрөдириниң түңнелдери

Бот-тускайлаң түңнелдер уругларның мөзү-бүдүш хевирлээринче: бодунуң бодалдарынче, сагыш-сеткил байдалынче, делегей көрүүшкүнге хамаарышкан айтырыгларга амы-хууда шилилге кылырынче (езу-чаңчылдарга, хоойлу-дүрүмнерге хамаарылгазы), өске чоннуң культуразын, социал байдалдарын ооренип коорунге, ниитилелдин амыдыралынга хамаарыштыр кижиниң харыысалгалыг болурунче угланган. Бот-тускайлан түңнелдер бот-өөредилгезин шын аайлап башкарып ап, бот-башкарнырынга шын угланыышкынныг таарымчалыг байдал тургузуп өөренирин, төнчү түңнелди чедип алырыныё сорулгаларга дууштур шын планнаашкынче, оорениринин уг-шиин баш бурунгаар тургузуп алырынче уругларны углап баштаар.

Тодаргай эртемни өөрөнгениниң (предметный) бүгү талалыг тускай түңнелдери төрөөн чогаал эртемнн ханы өөрөнгениниң база литература эртемнниң өске эртемнерден ылгалын, онзагайын, кижиге ооң кандыг салдарлыын; кижиниң иштики делегейиниң, дылдамааның сайзыралынга, мөзү-бүдүжүн хевирлээринге, делегей көрүүшкүнүн делгемчидеринге чогулгалыын; ук эртемге хамаарышкан теоретиктиг билиглерни өске эртемнер-биле холбап өөренирин медеделдии-биле чедип алырынын чугулазын түңнел үндүрөр.

Өөрөдиргениң *эртемнер-биле харылзаалыының (метапредметный)* бүгү талалыг тускай түңнелдерниң кол үндезини уругларның медеелер-биле ажылдап билириниң азы *ниити чүүлден чугула бодалды ылгап, сайгарып, хүлээп* ап көөрүнүң эге базымнарын кылырынын, эртемнер аразының харылзаалыын илередип билиринин түңнелдерин үндүрөр.

ФКӨС-туң негелделеринге, тускай эртемни өөрөнгениниң түңнелдеринге дүүштүр чедип алырынга таарымчалыг болгу дег, тыва чогаалдың өзөөн тургузуп турар национал литератураның алдын фондузунда кирген чогаалдар болгаш амгы тыва литературада шилиндек чогаалдарны албан өөренир болгаш немелде номчулга киририн авторлар сүмелеп, чаа программада кирген. Программада ниитизи-биле улуг өскерлишкиннерлиг, чаа немел кириген чогаалдар саны хөй.

Тематиктиг, проблема-тематиктиг, хронологтуг (төөгүлүг, төөгү деңнээшкинниг) принциптерге үндезилеттинип кылдынган. Аймактар болгаш жанр, маадыр болгаш ооң аажы-чаңы, чечен маадыр – омур-хевир, чечен үе – чогаалчы, чогаал – номчукчу, идея-проблема, төөгү – чогаал, чогаалчының үнү, стили, туружу дээн чергелиг үндезин билиглер чогаал сайгарарының үндезин билиглерин тургузуп турар.

Материал-техниктиг хандырылга көргүзүглериниң характеристиказы

Өөрөдирге номнары, техниктиг херекселдер, таблицалар, схемалар ортумак (долу) ниити өөрөдиргениң сорулгаларын күүседиринге чугула херектиг өөрөдирге-методиктиг комплексти тургузар. Материал-техниктиг хандырылга көргүзүглери санитар эпидемиологтуг дүрүмнер болгаш нормаларга дугжуп турар ужурлуг (СанПиН 2.4.2.178-02).

Библиотека фондузу (ном парлалгазы). Ортумак (долу) ниити өөрөдиргениң тыва чогаалга чижек программазы. Тыва ортумак школаның 5-11 класстарынга төрөөн чогаалга өөрөдирге номнары. Номчулга номнарынга дүүштүр ажыглаар ажылчын кыдырааштар, чогаал теориязынга практиктиг ажылдар кыдыраажы. Тыва чогаалга эрттирер хыналда ажылдарга дидактиктиг материалдар. Чечен чогаал номнары. Тыва чогаалды өөрөдиринге методиктиг дуза номнары. Тайылбыр-энциклопедиялыг литература: литературлуг терминнер словарьлары, литературлуг энциклопедиялар, этимологтуг словарь, орус-тыва тайылбыр словарьлары, аныяк филологтуг словарь, аас чогаал словари болгаш оон-даа өске. Электив болгаш факультатив курстарының номнары, методиктиг сүмелер (“Аас

чогаалы”, “Бурунгу тураскаал бижимелдери”, “Чечен чогаал сөзүглелиниң анализи болгаш оон-даа өске). Класстан дашкаар номчулга номнары, дидактиктиг материалдар.

Парламал көргүзүг материалдары. Тыва чогаалдың хөгжүлдезинге таблицалар. Чогаалчының хөрек чуруктары. Чогаалчының намдарына болгаш тыва чогаал хөгжүлдезинге хамаарышкан көргүзүг материалдары (альбомнар, буклеттер). Чуруктарлыг (аас, бижимел чугаа сайзырадылгазынга) үлелге материалдары.

Медээ-коммуникативтиг херекселдер. Чогаалдың бүгү адырларына хамаарыштыр ажыглаар мультимедийлиг өөредиглиг программалар, электроннуг номнар. Чогаалдың бүгү адырларына электроннуг библиотека. Электроннуг тайылбыр-энциклопедиялыг литература.

Үн-экранныг (көргүзүглүг) херекселдер. Чогаалдың бүгү адырларына слайдылар (диапозитивтер). Чогаалчының үн бижидилгези. Чогаалдың бүгү адырларына аудиобижидилге болгаш үннуг номнар. Чогаалдың бүгү адырларына видеофильмнер.

Өөредилгениң техниктиг херекселдери. Мультимедийлиг компьютер. Мультимедиапроектор. Телекоммуникациялыг херекселдер. Сканер. Лазерлиг принтер. Хоолга аппарады. Диапроектор азы оверхэд. Телевизор (графиктиг чурулга проектору). Азар болгаш тургузар экран. Видеоплейер. DVD-плейер (видеомагнитофон). Аудио төп. Өөредилге эт-херекселдери.

Интернет четкизинде өөредилге адырына хамаарышкан сайтыларны ажыглаар.

6 класстарга тыва аас чогаалы болгаш литератураның өөредилге курузунун тургузуу

Кирилде кичээл

“Литература – сөстүң уран чүүлү” деп темага беседа. Өөредилге чылында өөренир чогаалдары-биле допчу таныжылга.

I кезээ. Эгээртинемес эртине-байлак – аас чогаалы.

Тоолчургу болгаш төөгү чугаалар

Тоолчургу болгаш төөгү чугаалар – бурун ада-өгбевистин эрткен төөгүзүн болгаш күзел-бодалдарын, кожа-хелбээ чоннар-биле харылзааларын илереткен аас чогаалының бир хевири. Оларның дөмейлешкек болгаш аңгылашкак талалары.

Төөгү чугаалар – боттуг барымдааларга үндезилеттинип чогааттынган, биче хемчээлдиг тоожушкун тургузуглуг аас чогаалы. Тоолчургу чугаалар – фантастиктиг бодалга үндезилеттинип чогаатынары.

“Үгер дээрже канчап үне бергенил?”, “Кижиканчап эң-не күштүг амытан болганыл?”, “Чеди-Хаан сылдыс, “Күскениң чылга киргени”, “Үттүг-Хая дугайында тоолчургу чугаа”...

Өртемчей, ооң тывылганы, тургузуу болгаш амыдырал дугайында бодалдарның тоолчургу чугааларда илереттингени. Дылының уран-чечени.

“Амыр-Санаа дугайында төөгү чугаа”, “Кыры сөөгү”, “Теве-Адар”, “Хөөмейлээр Бүдүкпен”

Төөгү чугааларның утказы. Хостуг чурттаар, ол дээш маадырлыг чоруктар кылыр күзел-бодалдарының илереттингени. Гиперболаның ажыглалының чогаалдарның уткашынарынга дүүшкээ. Өөредиглиг болгаш кижизидикчи ужур-дузазы.

Чогаал теориязы. Тоолчургу болгаш төөгү чугаалар дугайында билиг.

“Памятники фольклора народов Сибири и Дальнего Востока” деп серияның “Мифы, легенды, предания тувинцев” деп номун ажыглап, өөреникчилерге ооң кол утказын таныштыраы”.

Тыва улустуң ырлары

Тыва улустуң ырларының тывылганы. Темалары, утказы, тургузуу. Ужур-дузазы. Дылының уран-чечени. Күүседикчилери.

Кожамык

Кожамык – ыр аймааның бир эң нептереңгей хевири. Тывылганы, тематиказы, тургузуу, күүселдези. Амгы ырлар болгаш кожамыктар.

Чогаал теориязы. Ыр болгаш кожамык дугайында билиг

Алгыш-йөрээлдер

Утказы, тургузуу, темалары. Амыдырал-биле холбаазы. Бөлүктери. Уран-чечени, дылы, сайзыралы, ажыглалы.

Хам алгыштары

Хам алгыштары – тыва чоннуң шүлүк чогаалының эң-не эрте-бурунгу хевири, сагыш-сеткил культуразының эртинези, бурунгу үзел-бодалының илередии. Янзылары, ажыглалы, кадагалаттынганы.

Авторлуг тоолдар

С. А. Сарыг-оол “Агар-Сандан ыяш”. Ол тыва литературада баштайгы авторлуг тоол. Агар-Сандан ыяш – Тывага улусчу хувискаалдың ачызында тургустунган чаа эрге-чагырганың омур-хевири. Тайбың болгаш араатан аңнарнын омур-хевирлерин дамчыштыр Тывага аңгы демиселин, аас-кежиктиг чуртталганы тоолда көргүскени. Улустуң аас чогаалы-биле сырый харылзаазы, уран-чечени.

Чогаал теориязы. Гипербола болгаш литота дугайында билиг

С. В. Козлова “Аъттыг-шеригжи кыс” амгы шагның тоолу. Тыва эки турачы Вера Байлактың амыдыралын чеченчидип чуруп көргүскени. Байлактың дайын шөлүнгө эрес-дидим чоруу болгаш тайбың ажыл-ишке киржилгези.

II кезээ. Ойнай-сылдай сойгалажыр...

К.-Э. Кудажы “Маргылдаа”

Кижилерниң хоозун мактаныкчы, улуургак болгаш өрү көрдүнер бардам чоруун кочулап көргүскени. Овур-хевирлерниң чуруттунганы. Дылының уран-чечени.

С. С. Сүрүң-оол “Аът биле Оор”

Мөзү-бүдүш проблемазын чидии-биле көргүскени болгаш хөй-ниитиниң өнчү-хөрөңгизиниң төтчеглекчилери – оорларны буруудатканы. Кол утказы, оон амгы үе-биле харылзаазы.

Чогаал теориязы. Метафора, диригжидилге дугайында билиг

III кезээ. Элээдилерниң эрээн-шокар делегейи

С. К. Тока “Араттың сөзү”

“Мерген”, “Тас-Баштыг”, “База кыш”, “Шаагай”. Идеилиг утказын ажыдарыңга бойдус чурумалдарының ужур-дузазы.

Ава херээжен кижиги. Тас-Баштыгның угаанныы, маадырлыг чоруу, амыдырал дээш демисели, уругларыңга ынакшылы, сагыш човаашкыны.

С. А. Сарыг-оол “Ол-ла Маскажык”

Тывага хувискаал мурнунда ядыы араттарның түрөңги амыдыралын Ууштаарның өг-бүлезин дамчыштыр чуруп көргүскени. Мурнакчы араттың овур-хевири, интернационалчы сеткил-хөөн.

Күскү пейзаж, огнүң интерьери. Маскажыктың бодалдары, күш-ажыл. Аас чогаал-биле харылзаа.

Чогаал теориязы. Чечен чогаалдың маадырының дугайында билиг

Портрет, сагыш-сеткил, культура, чаңчылдар, моральдыг негелделер, өскелер-биле харылзаа, чер-чурт, хар-назы, ниитилелде байдал, таарымчалыг болгаш таарымча чок талалары.

С. С. Сүрүң-оол “Буянның сергези”

ТАР-ның арат чонунуң Кызыл шеригге дузаламчызы. Чоннуң патриотчу көдүрлүүшкүнү. Дайын чылдарында тыва бичии уругларның бир мөзүлөш овур-хевирин чурааны. Чогаалдың идея, темазы.

М. М. Дуюнгар “Хлеб”

Авторнуң мораль, мөзү-бүдүш айтырыын чедимчелиг дамчытканы. Дайын сөөлүндө чылдарда амыдыралдың чурумалы, хлебтиң үнези. Овур-хевирлер. Кижизидикчи салдары, уран-чечени.

Ш. М. Суван “Кижиги-бүрүс” деп тоожудан эгелер

Чогаалчының тыва литературага тоолчургу чугааларга үндезилээн элдептиг кижиги-биле ужуражылга темазын бир онзагай кылдыр ажытканы. Овур-хевирлер.

IV кезээ. Ыт – шынчы өңүк

Х. М. Ойдан-оол “Эзир” деп тоожудан эгелер

“Кижиги болгаш бойдус” деп теманы чечен чугаада көдүргени. Тыва аңчыларның буянның чаңчылдарын болгаш бойдустуң чараш-каазын чураанының онзагайы.

Ш. М. Суван “Азыранды”

Чогаалдың адының идеялиг утказы. Чогаалчының улуг болгаш бичии кижилерниң иштики делегейин ылгалдыг кылдыр чурааны.

Кижизидикчи ужур-дузазы. Дылы болгаш уран-чечени.

V кезээ. Төрээн чуртум делгемнери

С. А. Сарыг-оол “Күс”

Күскү бойдустуң өннерин чуруп көргүскени болгаш күскү ажил-агыйны уран-чечен аргаларны ажыглап илереткени. Күскү чурумалдың тодазы болгаш амыдыралдың сергек, хөглүг хөөннерин ажытканы.

М. Б. Доржу “Экии, Тывам!”

Тывага чоргаарал, ынакшыл, авага дөмейлээни. Хөөмей-сыгыдын алдаржыдып, төрөөн чериниң каас-чаражын алгап-мактап, патриотизм темазын чедимчелиг ажытканы.

А. А. Даржай “Өгге йөрээл”

Тема, идеязы. Бижиттингениниң онзагайы, тургузуу. Адалга дузазы-биле лириктиг маадырның тыва өгге чоок хамаарылгазын илереткени.

Тыва бөдей өгнү алдаржыдып, мөңгө темаларның бирээзи төрөөн чурт дугайында теманы бир янзы ажытканы. Йөрээл хевирин сайзыратканы.

Дылының уран-чечени, аас чогаал-биле холбаазы.

С. Молдурга “Амытаннар чылы”

Тыва улустуң чыл санаашкынынын шүлүкте илереп келгени. Амытан бүрүзүнүн онзагай аажы-чаңын, тускай шынарларын уран-чечени-биле ажытканы.

Чогаал теориязы. Проза болгаш шүлүк чогаалдарының ылгавырлыг талалары

VI кезээ. Көжеге-даа ажыттынды

В. Ш. Көк-оол “Чаргы”

Шииде кол чөрүлдээнин үнген дөзү. Овур-хевирлер, аажы-чаңнар. Кижизидикчи утка-шынарлыгы, дылының уран-чечени.

Е. Т. Танова “Илбилиг согун”

Овур-хевирлер. Эрткен үеже аян-чорук. Шаандагы тыва амыдырал, фольклорлуг үндезиннери, кижизидикчи салдарлыгы. Тыва литературада баштайгы хуулгаазынның ши.

Класстан дашкаар номчулгага хереглээр чогаалдар

С. А. Сарыг-оол “Чырык-мерген маадыр” Л. Б. “Азас дугайында чугаалар”, С. Сурун-оол “Оорну кым тутканыл?”, Ю. Кюнзегеш “Шартылаа биле Кымыскааяк”, М. Кенин-Лопсан “Билииргектин билии биче” Л. Иргит “кажарлаашкын”, И. Крылов “Шиижек биле Когебуга”, К.-Э. Кудажы “Баштайгы олчам” С. Сурун-оол “Ак анай биле Арбай-оол” К. Оргу “Алышкылар”, Л. Толстой “Кавказта туттурукчу”, Л. Чадамба “Ак-кок хемнер”, М. Кенин-Лопсан “Авамнын өө”, Н. Куулар “Авам шайы”, Е. Танова “Илбилиг согун”, Ш. Суван “Алдын кушкаш”...

Программаның кезектериниң аайы-биле шактар үлелгеzi.

Ниитизи-биле чылда 68 шак. Неделяда – 2 шак.

№	Кезектери	Шагы	Чаңчылчываан хевирниң кичээлдери	Мини-проект	Тест	Эдертиглер	Чогаадыглар
1.	I кезээ. Эгээртинмес эртине-байлак – аас чогаалы.	18		1	1		1
2.	Класстан дашкаар номчулга кичээли.	4					
3.	II кезээ. Ойнай-сылдай сойгалажыр...	8	1		1	1	
4.	III кезээ. Элээдилерниң эрөөн-шокар делегейи.	10			1		1

5.	IV кезээ. Үт – шынчы өңнүк.	5		2	1	1	
6.	V кезээ. Төрөөн чуртум делгемнери.	11			1	2	
7.	VI кезээ. Көжеге-даа ажыттынды...	10	1		1		2

Темазы	Шагы	Кичээлдин хевири	Кичээлге билип алган турар ужурлуг чүүлдер	Онаалга	Үези	
					план-биле	эрттирген
I-ги улдуң (16 шак)						
Литература – сөстүң уран чүүлү	1	Кирилде кичээл	Чогаалчы кижиниң кол чепсээ, даяныр күжү, аргазы – төрөөн дылы. Өөредилге номунуң тургузуу. Предметтиг: ном-биле ажылдап билири. Литературанын амыдыралга уjur-дузасы. Метапредметтиг: Салдынган сорулгага дууштур ажылдар шилири. Бот-тускайлаң: өөредилгеге сундулуг болуру. Бодун ниитилелдин бир тускай кижизи кылдыр көөрү.	Арын 3, номчуур		
Чогаадыг «Чайын кылган ажыктыг чүүлдерим»	1	Чугаа сайзырадылгазының кичээли	Аас чугаазын бижикке илередип билири. Предметтиг: харылзаалыг чугаа тургузуп билири. Бот-тускайлаң: күш-ажылга ынак болуру.	Өөрөнгөн чогаалдарын катаптаар		
I-ги кезээ. Эгээртинемес эртине-байлак – аас чогаалы						
Тоолчургу болгаш төөгү чугаалар	1	Чаа тема тайылбырлаарының кичээли	Тыва улустуң аас чогаалының биче жанрлары. Тоолчургу чугааларның темалары. Предметтиг: тоолчургу болгаш төөгү чугааны ылгап билири. Дочулап утказын чугаалап билири. Метапредметтиг: айтырыглар салыры, ном-биле ажылдап билири эштери болгаш башкы-биле харылзаа тудуп билири. Бот-тускайлаң: бодун ниитилелдин бир тускай кижизиг кылдыр көөрү.	Арын 5, № 3,5		
«Ай, Хүн. Чеди-Хаан сылдыс. Үгер канчап дээрже үне бергенил?»-идейлиг уткалары	1	Чаа тема тайылбырлаарының кичээли	Номчаан чүүлүнүң утказын эдерти чугаалап билири. Тайылбырлыг словарь-биле ажылдап билири. Чеди-Хаан сылдызы. Предметтиг: тоолчургу болгаш төөгү чугааны ылгап билири. Допчулап утказын чугаалап билири. Метапредметтиг: билип алырынын айтырыгларын билири, херек медээни ангылап билири. Бот-тускайлаң: өөредилгеге эки хамаарылга. Чаа билиглер билип алырынче сонургал. Бодунун ажыл-херөөн унелеп	Арын 7, № 6		

			билири.			
«Кижн канчап эн күштүг амытан болганыл? Күскениң чылга киргени»-бурунгу бодалдарны көргүскени	1	Чаа тема тайылбырлаарының кичээли	Сөзүглелге план тургузуп билири. Чогаалдың сөзүглелин амгы үе-биле, амыдырал-биле холбап билири. Предметтиг: тоолчургу болгаш төөгү чугааны ылгап билири. Допчулап утказын чугаалап билири. Метапредметтиг: билип алырынын айтырыгларын билири, херек медээни ангылап билири. Бот-тускайлаң: өөредилгеге эки хамаарылга. Чаа билиглер билип алырынче сонuurгал. Бодунун ажыл-херээн унелеп билири.	Арын 9, № 6		
«Үттүг-Хая дугайында тоолчургу чугаа»-ава кижиниң ынакшылының күштүү	1	Чаа тема тайылбырлаарының кичээли	Сөзүглелге даянып план тургузуп билири. Чогаал маадырынга хамаарыштыр бодунун бодалын илередип билири. Предметтиг: тоолчургу болгаш төөгү чугааны ылгап билири. Допчулап утказын чугаалап билири. Метапредметтиг: орус литератураның чогаалдары-биле деңнеп көөрү. Бот-тускайлаң: өөредилгеге эки хамаарылга. Чаа билиглер билип алырынче сонuurгал. Бодунун ажыл-херээн унелеп билири.	Арын 13, № 7		
«Хайыракан. Теве-Адар»-идейлиг утказы	1	Чаа тема тайылбырлаарының кичээли	Сөзүглелге даянып план тургузуп билири. Хайрыкан – төөгүлүг даг. Хайыракан дугайында ырылар, шүлүктөр. Предметтиг: тоолчургу болгаш тоогу чугааны ылгап билири. Допчулап утказын чугаалап билири. Метапредметтиг: орус литератураның чогаалдары-биле деңнеп көөрү. Бот-тускайлаң: өөредилгеге эки хамаарылга. Чаа билиглер билип алырынче сонuurгал. Бодунун ажыл-херээн унелеп билири.	Арын 17, № 2		
«Амыр-Санаа дугайында төөгү чугаа»-төөгү темазын көргүскени	1	Чаа тема тайылбырлаарының кичээли	Карта-биле ажылдап билири. Чогаалда хөөреткен аянны тодарадып билири. Предметтиг: тоолчургу болгаш төөгү чугааны ылгап билири. Допчулап утказын чугаалап билири. Метапредметтиг: өске чоннарның литературазы-биле деңнеп көөрү. Бот-тускайлаң: өөредилгеге эки хамаарылга. Чаа билиглер билип алырынче сонuurгал. Бодунун ажыл-херээн унелеп билири.	Арын 20, № 5		

			билири.			
«Кыры сөөгү. Хөөмейлээр Бүдүкпен»- чаңчылдарның күштүүн көргүскени	1	Чаа тема тайылбырлаар ының кичээли	Чогаалдың кол бодалын илередип билири. Кыры сөөгү- биле холбашкан езулалдар. Мал-маганның ыдыктыг сөөктериниң дугайында езу-чаңчылдар. Тываның улустуң хөөмейжилери. Хөөмей-сыгытты шинчилээн эртемден, ооң ажылдары. Предметтиг: тоолчургу болгаш төөгү чугааны ылгап билири. Допчулап утказын чугаалап билири. тоолчургу болгаш төөгү чугааны ылгап билири. Допчулап утказын чугаалап билири. Метапредметтиг: өске чоннарның литературазы-биле деннеп көөрү. Бот-тускайлаң: өөредилгеге эки хамаарылга. Чаа билиглер билип алырынче сонургал. Бодунун ажыл-херээн унелеп билири.	Арын 22, № 4. Арын 23, № 2		
Тыва тоолчургу болгаш төөгү чугааларны шинчилеп келгени	1	Чаа тема тайылбырлаар ының кичээли	Тыва улустуң эдилелдери. тайылбырлыг словарьны ажыглап билири. Предметтиг: төөгү болгаш тоолчургу чугааларны анализтээри. Метапредметтиг: өске чоннарның литературазы-биле деннеп көөрү. Бот- тускайлаң: өөредилгеге эки хамаарылга. Чаа билиглер билип алырынче сонургал. Бодунун ажыл-херээн унелеп билири.	Арын 26, № 4		
Тыва улустуң ырлары «Кадарчы. Ала караан дешкен болза. Межегей. Самагалдай. Хандагайты»-уран- чечен дылы	1	Чаа тема тайылбырлаар ының кичээли	Тыва улустуң ырларының темалары, уран чечени. Улустуң ырларының төөгү-биле холбаалыы. Предметтиг: темалар аайы-биле аңгылап билири. Утказынче кичээнгей салыры. Метапредметтиг: аялга аайы-биле ырлап билири. Бот-тускайлаң: Бодунун ажыл-херээн унелеп билири Бодунун ажыл-херээн унелеп билири	«Тоорукт уг долгай таңдым» - доктаады р		
«Очалаңдан кедилерин. Өдүген- Тайга. Чашпы-Хем. Алды баштыг Кара- Дагны. Дөге-Баары»- идейлиг уткаларын	1	Чаа тема тайылбырлаар ының кичээли	Тыва улустуң ырларының темалары, уран чечени. Улустуң ырларының төөгү-биле холбаалыы. Предметтиг: темалар аайы-биле аңгылап билири. Утказынче кичээнгей салыры. Метапредметтиг: аялга аайы-биле ырлап билири. Бот-тускайлаң: Бодунун ажыл-херээн унелеп билири	Бир ыр шээжилеп алыр		

көргүскени						
Ыр, кожамык дугайында билиг	1	Чаа тема тайылбырлаарының кичээли	Ыр биле кожамыктарның аразында ылгалы. Ыр, кожамыктарның темалыг бөлүктери. Предметтиг: амгы ырлар болгаш кожамыктарны ангылап билири. Кууседип билири. Амыдыралга уjur-дузасын билип алыры. Метапредметтиг: аялга аайы-биле ырлап билири. Бот-тускайлаң: Бодунун ажыл-херээн унелеп билири	Арын 34, № 5		
Алгыш-йөрээлдер. «Өг-бүле туткан аныяктарга йөрээл. Аңчының чалбарыы. Шүүлген мөгеге мактал»-чечен-мерген дылы	1	Чаа тема тайылбырлаарының кичээли	Алгыш-йөрээлдерниң чоннуң амыдыралы-биле холбаалыы. Алгыш-йөрээлдерниң бөлүктери. Предметтиг: алгыш-йөрээлдерни ылгап билири. Метапредметтиг: Салдынган сорулгага дууштур ажылдап шыдаары. Бот-тускайлаң: Бодунун ажыл-херээн унелеп билири	Чалбарыг азы мактал чогаадыр		
«Оран-таңдыга чалбарыг. Аьтка мактал. Хам алгыштары. Күжүгет Серен хамның чаштарны алганганы. Хамның Шагааны алганган алгыжы»-идейлиг уткаларын көргүскени	1	Чаа тема тайылбырлаарының кичээли	Алгыш-йөрээлдерниң чоннуң амыдыралы-биле холбаалыы. Алгыш-йөрээлдерниң бөлүктери. Тыва улустуң дойларының бөлүктери. Алгыш-йөрээлдерде чоннуң күзелдерин илереткени. Предметтиг: алгыш-йөрээлдерни ылгап билири. алгыш-йөрээлдерни ылгап билири. Метапредметтиг: Салдынган сорулгага дууштур ажылдап шыдаары. Бот-тускайлаң: Бодунун кандыг бергеге таваржып турарын билири, ону эртип шыдаар аргаларын тып шыдаары.	Оран-таңдыга чалбарыг – доктаадыр. Арын 39, № 6		
Эдертиг «Харам-Хаан» ар.23	1	Хыналда кичээл	Алган билиглери практика кырынга ажыглап билири. Предметтиг: сөзүглелди дыңнааш, утказын эдерти дамчыдып билири. Бот-тускайлаң: Бодунун кандыг бергеге таваржып турарын билири, ону эртип шыдаар аргаларын тып шыдаары.	Өөрөнгө темалары н катаптаар		
II – ги улдуң (16 шаг)						
Частырыглар-биле ажыл	1	Быжыглаашкын кичээл	Кылган частырыгларын тодарадып, эдип билири. Предметтиг: частырыгларын шын эдип билири.	Чогаадыг «Улустуң		

			Метапредметтиг: орус дүрүмнөр-биле деңнеп көөрү. Бот-тускайлаң: Бодунун кандыг бергеге таваржып турарын билири, ону эртип шыдаар аргаларын тып шыдаары.	аас чогаалын да эң солун чүүл»		
Степан Сарыг-оол «Агар-Сандан ыяш»-төөгү-биле холбаалы	1	Чаа тема тайылбырлаарының кичээли	Авторлуг тоолдар. Эрги Тывага аңгы демиселиниң дугайында билиг. Ховар болгаш эргижирээн сөстөр. Предметтиг: аянынг номчууру. Утказын допчулап чугаалаары. Чуруктарын камгалап билири. Метапредметтиг: чоннуң төөгүзүн билип алыры. Бот-тускайлаң: Бодунун кандыг бергеге таваржып турарын билири, ону эртип шыдаар аргаларын тып шыдаары.	Арын 42, № 4		
Гипербола болгаш литота дугайында билиг	1	Чаа тема тайылбырлаарының кичээли	Чечен чогаалда улгаттыр болгаш бичеледир хөөреткен аян. Предметтиг: деннеп, чижектерни тып билири. Метапредметтиг: орус терминнөр-биле деңнеп көөрү. Бот-тускайлаң: Бодун боду унелеп шыдаптары. Ооредилгеже сундугары.	Арын 43, номчуур		
С.В.Козлова – допчу намдары. Светлана Козлова «Аъттыг-шеригжи кыс»-маадырның омур-хевири	1	Чаа тема тайылбырлаарының кичээли	Чогаалчының бот-намдар болгаш чогаадыкчы ажил чорудулгазының дугайында чугаалап билири. Санитар дайынчы В.Ч.Байлак. Тыва эки турачылар дугайында медээ. Предметтиг: тема, идеязын тып билири. Маадырга характеристика бээри. Оон иштики сагыш-сеткилин сайгарып шыдаары. Утказын билири. Метапредметтиг: өөрөдилгенин айтырыгларын шиитпирлээрде чижектерни тыпкаш, деннеп сайгарары. Бот-тускайлаң: Бодун боду унелеп шыдаптары. Ооредилгеже сундугары.	Авторнуң дугайында а медээлер чыыр. Арин 48, № 6		
Катаптаашкын. Хыналда тест «Аас чогаалы»	1	Катаптаашкын кичээл	Алган билиглериң практика кырынга ажыглап билири. Предметтиг: алган билиглериң системажыдып билири. Бот-тускайлаң: Бодун боду унелеп шыдаптары. Ооредилгеже сундугары.	Тема аайы-биле үлегер домактар бижип		

				эккээр		
<i>2-ги кезээ. Ойнай-сылдай сойгалажыр...</i>						
К-Э.Кудажы «Маргылдаа»-мөзү- шынар темазын ажытканы	1	Чаа тема тайылбырлаар ының кичээли	Дарган мергежилдің херекселдери. Кижиниң аажы- чаңында четпес талаларны тодарадып билири. Предметтиг: тема, идеязын тып билири. Маадырга характеристика бээри. Оон иштики сагыш-сеткилин сайгарып шыдаары. Утказын билири. Кол проблемазын тывары. Уран-чеченин, тургузуун сайгарары. Метапредметтиг: өөрөдилгенин айтырыгларын камгалап. Бодунун чедишкиннерин унелээри. Бот- тускайлаң: Бодун боду унелеп шыдаптары. Өөрөдилгеже сундугары.	Арын 48- 49, доктаады р		
С.С.Сүрүң-оол – допчу намдары	1	Чаа тема тайылбырлаар ының кичээли	Чогаалчының бот-намдар болгаш чогаадыкчы ажил чорудулгазының дугайында чугаалап билири. Предметтиг: чогаалчынын дугайында дыннадыг кылыры. Чогаалчынын дугайында дыннадыг кылыры. Метапредметтиг: өөрөдилгенин айтырыгларын камгалап. Бодунун чедишкиннерин унелээри. Бот- тускайлаң: Ажилдын чаа хевирин шингээдип алыры. Бергелерни боду ажып эртери.	Авторнун дугайынд а медээлер чыыр		
Салим Сүрүң-оол «Аьт биле оор», Иван Крылов «Шиижек биле Көгө- буга»- мөзү-шынар темазын ажытканы	1	Чаа тема тайылбырлаар ының кичээли	Чогаал сөзүглелиниң кол бодалын тодарадып билири. Предметтиг: тема, идеязын тып билири. Маадырга характеристика бээри. Оон иштики сагыш-сеткилин сайгарып шыдаары. Утказын билири. Кол проблемазын тывары. Уран-чеченин, тургузуун сайгарары. Метапредметтиг: өөрөдилгенин айтырыын шиитпирлээрде им-демдектер дузазы-биле шиитпирлээри. Бот-тускайлаң: Ажилдын чаа хевирин шингээдип алыры. Бергелерни боду ажып эртери.	Арын 51, № 6, 3		
И.А.Крылов – допчу намдары	1	Чаа тема тайылбырлаар ының кичээли	Чогаалчының бот-намдар болгаш чогаадыкчы ажил чорудулгазының дугайында чугаалап билири. Предметтиг: чогаалчынын дугайында дыннадыг кылыры. Чогаалчынын дугайында дыннадыг кылыры.	«Кыс- Халыыр» (шилип номчуур)		

			Метапредметтиг: орус литератураның чогаалдары-биле деңнеп көөрү. Бот-тускайлаң: Ажылдын чаа хевирин шингээдип алыры. Бергелерни боду ажып эртери.			
Басня дугайында билиг	1	Чаа тема тайылбырлаарының кичээли	Басня деп термин. Басняның тургузуу. Басня – эң-не бурунгу литературлуг жанрларның бирээзи. Предметтиг: деннеп, анализтеп билири. Чижектер тывары. Метапредметтиг: орус литератураның чогаалдары-биле деңнеп көөрү. Бот-тускайлаң: Ажылдын чаа хевирин шингээдип алыры. Бергелерни боду ажып эртери.	Арын 52-53, номчуур		
Кл.д.н. Н.Куулар «Дөрт тынныг Алдай-Чечен дугайында ыр»-мөзү-шынар темазын ажытканы	1	Чаа тема тайылбырлаарының кичээли	Алган билиглерин практика кырынга ажыглап билири. Предметтиг: тема, идеязын тып билири. Маадырга характеристика бээри. Оон иштики сагыш-сеткилин сайгарып шыдаары. Утказын билири. Кол проблемазын тывары. Уран-чеченин, тургузуун сайгарары. Метапредметтиг: өөредилгенин айтырыын шиитпирлээрде им-демдектер дузазы-биле шиитпирлээри. Бот-тускайлаң: Ажылдын чаа хевирин шингээдири. Чогаадыкчы болгаш шинчилел ажылынга киржири.	Өөрөнгөн чогаалдарын катаптаар		
Ханалда тест «Басня»	1	Хыналда кичээл	Алган билиглерин практика кырынга ажыглап билири. Предметтиг: алган билиглерин системажыдып билири. Бот-тускайлаң: Ажылдын чаа хевирин шингээдири. Чогаадыкчы болгаш шинчилел ажылынга киржири.	Орус литератур ада номчаан басняларының аттарын бижип эккээр		
Эдертиг «Чылангы-Тей», арын 30	1	Хыналда кичээл	Алган билиглерин практика кырынга ажыглап билири. Предметтиг: сөзүглелди дыңнааш утказын эдерти дамчыдып билири. Бот-тускайлаң: Ажылдын чаа хевирин шингээдири. Чогаадыкчы болгаш шинчилел	Өөрөнгөн темаларын катаптаар		

			ажылынга киржири.			
Частырыглар-биле ажыл	1	Быжыглаашкын кичээл	Кылган частырыгларын тодарадып, эдип билири. Предметтиг: алган билиглерин системажыдары. Метапредметтиг: орус дылдың дүрүмнери-биле деңнеп көөрү. Бот-тускайлаң: Ажылдын чаа хевирин шингээдири. Чогаадыкчы болгаш шинчилел ажылынга киржири.	Чогаадыг «Мээңынак маадырым»		
3-кү кезээ. Элээдилерниң эрэн-шокар делегейи						
С.К.Тока – допчу намдары	1	Чаа тема тайылбырлаарының кичээли	Чогаалчының бот-намдар болгаш чогаадыкчы ажыл чорудулгазының дугайында чугаалап билири. Предметтиг: чогаалчынын дугайында дыннадыг кылыры. Чогаалчынын дугайында дыннадыг кылыры. Метапредметтиг: өөредилгенин айтырыгларын камгалап. Бодунун чедишкиннерин унелээри. Бот-тускайлаң: Ажылдын чаа хевирин шингээдири. Чогаадыкчы болгаш шинчилел ажылынга киржири.	С.Сарыг-оол «Аңгыроолдуң тоожузу» (номчуур)		
Салчак Тока «Араттың сөзү» - Мерген-патриотизм темазын көргүскени	1	Чаа тема тайылбырлаарының кичээли	Чогаалчының төрөөн чериниң чаражын көргүзерде уран аргаларны ажыглааны. Предметтиг: Сюжедин чугаалап шыдаары.Созуглелге кезектеп аттар бээри. Метапредметтиг: өөредилгенин айтырыгларын камгалап. Бодунун чедишкиннерин унелээри. Бот-тускайлаң: Ажылдын чаа хевирин шингээдири. Чогаадыкчы болгаш шинчилел ажылынга киржири.	Арын 55, № 2		
III – күүлдүн (20 шак)						
Салчак Тока «Араттың сөзү» - Тас-Баштыг-ава кижиниң омур-хевири	1	Чаа тема тайылбырлаарының кичээли	Тас-Баштыг - сураглыг ие. Сөзүглелди кезектерге чарып билири. Предметтиг: Тема болгаш идеязын тывары. Маадырларнын омур-хевири тургузары. Метапредметтиг: өөредилгенин айтырыгларын камгалап. Бодунун чедишкиннерин унелээри. Бот-тускайлаң: Ажылдын чаа хевирин шингээдири. Бодунун частырыгла-рын эдип-чазаары. Ажылынга унелел бээри.	Арын 61, № 8		
Салчак Тока «Араттың сөзү» -	1	Чаа тема тайылбырлаарының кичээли	Номчаан чүүлүнүң дугайында бодунуң бодалын илередип билири. Тайылбырлыг словарьны ажыглап	Арын 67, № 5		

База кыш-амыдыралчы чорукту көргүскени		ының кичээли	билири. Предметтиг: Номчаан чуулунге бодунун хамаарылгазын илеретпишаан, кыска унелелди бижиир. Метапредметтиг: өөредилгенин айтырыгларын камгалап. Бодунун чедишкиннерин унелээри. Бот-тускайлаң: Ажылдын чаа хевирин шингээдири. Бодунун частырыгла-рын эдип-чазаары. Ажылынга унелел бээри.			
Салчак Тока «Араттың сөзү» - Шаагай-бергелерге торулбазын көргүскени	1	Чаа тема тайылбырлаарының кичээли	Маадырларның омур-хевирин тайылбырлап билири. Предметтиг: Номчаан чуулунге бодунун хамаарылгазын илеретпишаан, кыска унелелди бижиир. Метапредметтиг: өөредилгенин айтырыгларын камгалап. Бодунун чедишкиннерин унелээри. Бот-тускайлаң: Ажылдын чаа хевирин шингээдири. Бодунун частырыгла-рын эдип-чазаары. Ажылынга унелел бээри.	Арын 72, № 2		
Степан Сарыг-оол «Ол-ла Маскажык»-күш-ажыл темазын ажитканы	1	Чаа тема тайылбырлаарының кичээли	Чогаалда антитеза аргазын көргүскени. Чогаалдың маадырларының амур-хевирин тодарадып билири. Предметтиг: өөрөнгөн чогаалынын утказын шингээдип алыры. Чогаалдын темазын болгаш идеязын тывары. Метапредметтиг: өөредилгенин айтырыгларын камгалап. Бодунун чедишкиннерин унелээри. Бот-тускайлаң: Ажылдын чаа хевирин шингээдири. Бодунун частырыгла-рын эдип-чазаары. Ажылынга унелел бээри.	Арын 80, № 11		
Чогаал маадырының дугайында билиг	1	Чаа тема тайылбырлаарының кичээли	Лириктиг маадыр, персонаж, тоожукчу маадыр деп терминнерни билири. Предметтиг: чогаал маадырларынга характеристика бээри. Номчаан чуулунге бодунун хамаарылгазын илеретпишаан, кыска унелелди бижиир. Метапредметтиг: өөредилгенин айтырыгларын камгалап. Бодунун чедишкиннерин унелээри. Бот-тускайлаң: Ажылдын чаа хевирин шингээдири. Бодунун частырыгла-рын эдип-чазаары. Ажылынга унелел бээри.	Арын 84, № 3		
Олег Сувакпит «Буянның сергези»-патриотчу чорукту	1	Чаа тема тайылбырлаарының кичээли	Чечен үени тодарадып билири. Ада-чурттуң Улут дайынының чылдарында дузаламчы. В.И.Чапаев дугайында билип алыры. Предметтиг: өөрөнгөн	Арын 89, № 9		

көргүскени			чогаалынын утказын шингээдип алыры. Чогаалдын темазын болгаш идеязын тывары. Чогаал маадырларынга характеристика бээри. Метапредметтиг: Метапредметтиг: өөрөдилгенин айтырыгларын камгалап. Бодунун чедишкиннерин унелээри. Бот-тускайлаң: Ажылдын чаа хевирин шингээдири. Бодунун частырыгла-рын эдип-чазаары. Ажылынга унелел бээри.			
М.М.Дуюнгар – допчу намдары. Михаил Дуюнгар «Хлеб»-идейлиг утказы	1	Чаа тема тайылбырлаарының кичээли	Чогаалчының бот-намдар болгаш чогаадыкчы ажыл чорудулгазының дугайында чугаалап билири. Чечен чогаалга план тургузуп билири, план езугаар утказын допчулап чугаалаары. Предметтиг: номчаан чуулунге бодунун хамаарылгазын илеретпишаан, кыска унелелди бижиир. Метапредметтиг: өөрөдилгенин айтырыгларын камгалап. Бодунун чедишкиннерин унелээри. Бот-тускайлаң: Ажылдын чаа хевирин шингээдири. Чогаадыкчы ажылынга киржири.	Арын 96, № 10		
Шаңгыр-оол Суваң «Киж-бүрүс»-идейлиг утказы	1	Чаа тема тайылбырлаарының кичээли	Тоожунуң утказын кезектерге чарып билири, цитаталыг план тургузары. Предметтиг: чогаалдын темазын болгаш идеязын тывары. Чогаал маадырларынга характеристика бээри. Метапредметтиг: өөрөдилгенин айтырыгларын камгалап. Бодунун чедишкиннерин унелээри. Бот-тускайлаң: Ажылдын чаа хевирин шингээдири. Чогаадыкчы ажылынга киржири.	Арын 109, № 15		
Катаптаашкын. Хыналда тест «Чечен чугаа»	1	Хыналда кичээл	Алган билиглерин практика кырынга ажыглап билири. Предметтиг: алган билиглерин системажыдып билири. Бот-тускайлаң: Ажылдын чаа хевирин шингээдири. Чогаадыкчы ажылынга киржири.	Сонуурган чогаалының чуруун чуруп эккээр		
4-ку кезээ. Ыт – шынчы өңнүк						
Х.М.Ойдан-оол –	1	Чаа тема	Чогаалчының бот-намдар болгаш чогаадыкчы ажыл	Авторнуң		

допчу намдары		тайылбырлаарының кичээли	чорудулгазының дугайында чугаалап билири. Предметтиг: башкынын удуртулгазы-биле чогаалчынын дугайында билип алыры. Ном-биле ажылдап билири. Метапредметтиг: өске литератураның чогаалчылары-биле деңнээр. Бот-тускайлаң: Ажылдын чаа хевирин шингээдири. Чогаадыкчы ажылынга киржири.	дугайында а медээлер чыыр		
Хөвөңмей Ойдан-оол «Эзир» - Кол маадырларның омур-хевири	1	Чаа тема тайылбырлаарының кичээли	Кол маадырларның омур-хевири тодарадып билири. Предметтиг: утказын чугаалаарынын ангы-ангы хевирлерин (делгеренгей, шилилгелиг, допчулай) чорудуп билер. Метапредметтиг: өске литератураның маадырлары-биле деңнээр. Бот-тускайлаң: Ажылдын чаа хевирин шингээдири. Чогаадыкчы ажылынга киржири.	Арын 113, № 8,10		
Хөвөңмей Ойдан-оол «Эзир» - экология камгалалын көргүскени	1	Чаа тема тайылбырлаарының кичээли	Чогаалда дириг амытаннар камгалалын көргүскени. Таарымчалыг болгаш таарымча чок омур хевирлерни шиитпирлеп, тургузуп шыдаары. Чогаалдан алдынган узундулерге аттарны чогаадып, цитаталыг планны тургузуп билири, чогаалда чуруттунган кол болгаш ийиги чергенин маадырларын тодарадып, оларга аас болгаш бижимел характеристикаларны бээр. Метапредметтиг: өске литератураның маадырлары-биле деңнээр. Бот-тускайлаң: Ажылдын чаа хевирин шингээдири. Чогаадыкчы ажылынга киржири.	Арын 117, № 8, арын 127, №6		
Шаңгыр-оол Суваң «Азыранды»-ыт – кижиниң өннүү	1	Чаа тема тайылбырлаарының кичээли	Ыт – кижиниң амыдыралында чоок өңүк. Предметтиг: өөрөнгөн темазынын утказын, тургузуун билири. Метапредметтиг: өске литератураның маадырлары-биле деңнээр. Бот-тускайлаң: Ажылдын чаа хевирин шингээдири. Чогаадыкчы ажылынга киржири.	Арын 132, № 6		
Кл.д.н. М.Кенин-Лопсан «Авамның өө»-идейлиг утказы	1	Чаа тема тайылбырлаарының кичээли	Тыва литератураның чогаалдары-биле таныжар. Предметтиг: Чогаалдан алдынган узундулерге аттарны чогаадып, цитаталыг планны тургузуп билири, чогаалда чуруттунган кол болгаш ийиги чергенин маадырларын	Өөрөнгөн чогаалдар ын катаптаар		

			тодарадып, оларга аас болгаш бижимел характеристикаларны бээр. Метапредметтиг: өске литератураның маадырлары-биле деңнээр. Бот-тускайлаң: Ажылдын чаа хевирин шингээдири. Чогаадыкчы ажылынга киржири.			
Хыналда тест «Ыт – кижиниң шынчы өңнүү»	1	Хыналда кичээл	Алган билиглерин практика кырынга ажыглап билири. Предметтиг: алган билиглерин системажыдып билири. Бот-тускайлаң: Ажылдын чаа хевирин шингээдири. Чогаадыкчы ажылынга киржири.	Ыдының чуруун чуруп эккээр		
5-ки кезээ. Төрөөн чуртум делгемнери						
Степан Сарыг-оол «Күс»-бойдус темазын көргүскени	1	Чаа тема тайылбырлаарының кичээли	Бойдус лирикасы деп билиг. Уран чечен аргаларны тодарадып билири. Предметтиг: тема, идеязын тодарадыры. Шулукутун адынын утказынче кичээнгей салыры. Уран-чеченин сайгарары. Метапредметтиг: орус литератураның чогаалдары-биле деңнээр. Бот-тускайлаң: Ажылдын чаа хевирин шингээдири. Чогаадыкчы ажылынга киржири.	Арын 132-133, шүлүктү доктаадыр		
М.Б.Доржу – допчу намдары	1	Чаа тема тайылбырлаарының кичээли	Чогаалчының бот-намдар болгаш чогаадыкчы ажыл чорудулгазының дугайында чугаалап билири. Предметтиг: башкынын удуртулгазы-биле чогаалчынын дугайында билип алыры. Ном-биле ажылдап билири. Аянныг, шын, тода номчууру. Метапредметтиг: өске литератураның чогаалчылары-биле деңнээр. Бот-тускайлаң: Чаа билиглер шингээдип алырынга сундугары.	Авторнуң дугайында медээлер чыыр		
Монгуш Доржу «Экии, Тывам»-идейлиг утказы	1	Чаа тема тайылбырлаарының кичээли	Ава биле Тываны чүүлдештир көргүскени. Төрөөн чуртунуң омур-хевирин уран арганың дузазы-биле чураны. Предметтиг: тема, идеязын тодарадыры. Шулукутун адынын утказынче кичээнгей салыры. Уран-чеченин сайгарары. Бот-тускайлаң: Чаа билиглер шингээдип алырынга сундугары.	Арын 133-134, доктаадыр		
Эдертиг «Дээлдиген», арын	1	Хыналда кичээл	Алган билиглерин практика кырынга ажыглап билири. Предметтиг: сөзүглелди дыңнааш, утказын эдerti	Өөрөнгөн темалары		

32			дамчыдып билири. Бот-тускайлаң: Чаа билиглер шингээдип алырынга сундугары.	н катаптаар		
Частырыглар-биле ажыл	1	Быжыглаашк ын кичээл	Кылган частырыгларын тодарадып, эдип билири. Предметтиг: кылган частырыгларын эдип билири. Метапредметтиг: орус литератураның дүрүмнери-биле деңнээр. Бот-тускайлаң: Чаа билиглер шингээдип алырынга сундугары.	Чогаадыг «Эң эки үе»		
IV – кү улдуң (16 шак)						
А.А.Даржай – допчу намдары	1	Чаа тема тайылбырлаар ының кичээли	Чогаалчының бот-намдар болгаш чогаадыкчы ажыл чорудулгазының дугайында чугаалап билири. Предметтиг: башкынын удуртулгазы-биле чогаалчынын дугайында билип алыры. Ном-биле ажылдап билири. Аянныг, шын, тода номчууру. Метапредметтиг: өске литератураның чогаалчылары-биле деңнээр. Бот-тускайлаң: Кылган ажылынга унелел берип шыдаары. Бодун эдип-чазап көөрү.	Авторнуң дугайынд а медээлер чыыр		
Александр Даржай «Өгге йөрээл»-уран- чечен дылы	1	Чаа тема тайылбырлаар ының кичээли	Тыва кижиниң ыдык оран-савазы – өг. Метафораларны сөзүглел иштинден тодарадып шыдаары. Предметтиг: тема, идеязын тодарадыры. Шулукутун адынын утказынче кичээнгей салыры. Уран-чеченин сайгарары. Метапредметтиг: өөредилгенин айтырыын шиитпирлээрде им-демдектер дузазы-биле шиитпирлээри. Бот-тускайлаң: Кылган ажылынга унелел берип шыдаары. Бодун эдип-чазап көөрү.	Арын 138, №8		
С.Б.Молдурга – допчу намдары. Салчак Молдурга «Амытаннар чылы»- уран-чечен дылы	1	Чаа тема тайылбырлаар ының кичээли	Чогаалчының бот-намдар болгаш чогаадыкчы ажыл чорудулгазының дугайында чугаалап билири. Чөөн чүк улузунун, ооң иштинде тыва чоннуң, чыл санаашкыны. Чылдарның тускай шынарлары. Предметтиг: башкынын удуртулгазы-биле чогаалчынын дугайында билип алыры. Ном-биле ажылдап билири. Аянныг, шын, тода номчууру. Метапредметтиг: өөредилгенин айтырыын шиитпирлээрде им-демдектер дузазы-биле шиитпирлээри. Бот-тускайлаң: Кылган ажылынга	Арын 142, №6		

			унелел берип шыдаары. Бодун эдип-чазап көөрү.			
Проза болгаш шүлүк чогаалының ылгавырлыг талалары	1	Чаа тема тайылбырлаарының кичээли	Шүлүк болгаш проза чогаалының ылгалы. Шүлүк, проза деп терминнер. Предметтиг: сюжедин тургузары. Уран-чеченин, тургузуун, сюжедин тургузары. Иштики темаларга чарып билири. Метапредметтиг: орус литератураның терминнери-биле деңнээр. Бот-тускайлаң: Кылган ажылынга унелел берип шыдаары. Бодун эдип-чазап көөрү.	Арын 143, №3		
Кл.д.н. Д.Дефо «Робинзон Крузонуң ужуралдары»-ужуралдарының онзагайы	1	Чаа тема тайылбырлаарының кичээли	Даштыкы аас чогаалы-биле таныжар. Предметтиг: тема, идеязын тодарадыры, чогаалдың адынын утказынче кичээнгей салыры. Уран-чеченин сайгарары. Метапредметтиг: өөредилгенин айтырыын шиитпирлээрде им-демдектер дузазы-биле шиитпирлээри. Бот-тускайлаң: Кылган ажылынга унелел берип шыдаары. Бодун эдип-чазап көөрү.	Өөрөнгөн чогаалдарын катаптаар		
Хыналда тест «Төрөөн чурт»	1	Хыналда кичээл	Алган билиглерин практика кырынга ажыглап билири. Предметтиг: алган билиглерин системажыдып билири. Бот-тускайлаң: Кылган ажылынга унелел берип шыдаары. Бодун эдип-чазап көөрү.	Төрөөн чуртунуң дугайында шүлүк чогаадып эккеэр		
6-гы кезээ. Көжөге-даа ажыттынды ...						
Виктор Көк-оол «Чаргы» - маадырларның онзагай овор-хевири	1	Чаа тема тайылбырлаарының кичээли	Тыва улустуң чаагай чаңчылдары. Шинчилел ажылдар кылып билири. Предметтиг: тема, идеязын тывары. Маадырларга характеристика бээри. Оларны төлептиг болгаш төлеп чок деп чижектер дузазы-биле бадыткап тургаш тодарадыры. Метапредметтиг: өөредилгенин айтырыын шиитпирлээрде им-демдектер дузазы-биле шиитпирлээри. Бот-тускайлаң: Кылган ажылынга унелел берип шыдаары. Бодун эдип-чазап көөрү.	Арын 149, №6		
Виктор Көк-оол «Чаргы» - кижиге угаанныг амытан	1	Чаа тема тайылбырлаарының кичээли	Билдинмес сөстөрнүң уткаларын тайылбырлыг словарьның дузазы-биле тайылбырлап билири. Предметтиг: тема, идеязын тывары. Маадырларга	Арын 149, №7		

			характеристика бээри. Оларны төлөптүг болгаш төлөп чок деп чижектер дузазы-биле бадыткап тургаш тодарадыры. Метапредметтиг: өөрөдилгенин айтырыын шиитпирлээрде им-демдектер дузазы-биле шиитпирлээри. Бот-тускайлаң: Кылган ажылынга унелел берип шыдаары. Бодун эдип-чазап көөрү.			
Е.Т.Танова – допчу намдары. Екатерина Танова «Илбилиг согун» - маадырларның овуру-хевирлери	1	Чаа тема тайылбырлаарының кичээли	Чогаалчының бот-намдар болгаш чогаадыкчы ажыл чорудулгазының дугайында чугаалап билири. Шииниң жанрының онзагайы. Кижиниң сайзыраарынга фантастиканың ажыы. Предметтиг: өөрөнгөн чогаалынын утказын шингээдип алыры. Чогаалдын темазын болгаш идеязын тывары. Чогаал маадырларынга характеристика бээри. Метапредметтиг: өөрөдилгенин айтырыын шиитпирлээрде им-демдектер дузазы-биле шиитпирлээри. Бот-тускайлаң: Кылган ажылынга унелел берип шыдаары. Бодун эдип-чазап көөрү.	Арын 156, №5		
Екатерина Танова «Илбилиг согун» - болуушкуннарның онзагайы	1	Чаа тема тайылбырлаарының кичээли	Бодунуң бодалын илередип билири. Чогаалдың болуушкуннарын аңгылап тодарадып билири. Предметтиг: чогаалдын темазын болгаш идеязын тывары. Чогаал маадырларынга характеристика бээри. Метапредметтиг: өөрөдилгенин айтырыгларын камгалап, бодунун чедишкуннерин унелээри. Бот-тускайлаң: Кылган ажылынга унелел берип шыдаары. Бодун эдип-чазап көөрү.	Арын 167, №8		
Кл.д.н. А.Үержаа «Силер-биле хинним тудуш»-уран-чечендылын көргүскени	1	Чаа тема тайылбырлаарының кичээли	Алган билиглери практика кырынга ажыглап билири. Предметтиг: тема, идеязын тодарадыры, чогаалдың адынын утказынче кичээнгей салыры. Уран-чеченин сайгарары. Метапредметтиг: өөрөдилгенин айтырыгларын камгалап, бодунун чедишкуннерин унелээри. Бот-тускайлаң: Кылган ажылынга унелел берип шыдаары. Бодун эдип-чазап көөрү.	Өөрөнгөн чогаалдарын катаптаар		
Хыналда тест «Шиини»	1	Хыналда тест	Алган билиглери практика кырынга ажыглап билири.	Хөгжүм-		

чогаалы»			Предметтиг: алган билиглэрин системажыдып билири. Бот-тускайлаң: Кылган ажылынга унелел берип шыдаары. Бодун эдип-чазап көөрү.	шии театрынын дугайында презентация кылып эккээр		
Эдертиг «Шулун», арын 35	1	Хыналда кичээл	Алган билиглэрин практика кырынга ажыглап билири. Предметтиг: сөзүглелди дыңнааш, утказын эдерти бижип билири. Бот-тускайлаң: Кылган ажылынга унелел берип шыдаары. Бодун эдип-чазап көөрү.	Өөрөнгөн темаларын катаптаар		
Частырыглар-биле ажыл	1	Быжыглаашкын кичээл	Кылган частырыгларын тодарадып, эдип билири. Предметтиг: частырыгларын шын эдип билири. Метапредметтиг: орус дылдың дүрүмнери-биле деңнеп көөрү. Бот-тускайлаң: Кылган ажылынга унелел берип шыдаары. Бодун эдип-чазап көөрү.	Чогаадыг «Эң солун чогаалым»		
Чылда өөрөнгөн чүүлдерин катаптаары	1	Быжыглаашкын кичээл	Бодунуң бодалын аас болгаш бижимел-биле илередип билири. Предметтиг: алган билиглэрин системажыдып билири. Бодунун бодалын бадыткап шыдаптары. Метапредметтиг: өөрөдилгенин айтрыын шийтпирлээрде им-демдектер дузазы-биле шийтпирлээри. Бот-тускайлаң: Кылган ажылынга унелел берип шыдаары. Бодун эдип-чазап көөрү.	Өөрөнгөн чогаалдарын катаптаар		
Түңнел кичээл	1	Түңнел кичээл	Бодунун бодалын аас болгаш бижимел-биле илередип билири. Предметтиг: алган билиглэрин системажыдып билири. Бодунун бодалын бадыткап шыдаптары. Метапредметтиг: өөрөдилгенин айтрыын шийтпирлээрде им-демдектер дузазы-биле шийтпирлээри. Бот-тускайлаң: Кылган ажылынга унелел берип шыдаары. Бодун эдип-чазап көөрү.	Өөрөнгөн чогаалдарын катаптаар		

АЖЫГЛААН ЛИТЕРАТУРА

Чаңгыс авторлуг номнар

Арапчор А.Д. Тыва улустун мифтери болгаш тоолчургу чугаалары. Кызыл: ТНУЧ, 2010. – 81 ар.

Г.Н. Курбатский. Тувинцы в своем фольклоре. Кызыл: ТКИ, 2001.

Д.Ч. Сүндүп. Тыва улустун аас чогаалын школаларга өөредириниң методиказы. Кызыл: ТывН/Ч, 1992.

Е.Т.Танова. Тываның чогаалчылары: намдар-төөгүзү, ажыл-чорудулгазы. Кызыл: ОАО “Тываполиграф”, 2013.

Е.Т.Чамзырын. Төрээн чогаалды өөредириниң теориязы болгаш методиказы. Кызыл, ТывКУ, 2005.

С. С. Комбу. Тувинская литература. – Новосибирск: Наука, 2012.

Тыва Республиканың чогаалчылары. (М.Б.Ховалыг тургускан. Кызыл, 2000)

Тываның чогаалчылары – Писатели Тувы. (М.Б.Ховалыг тургускан. Кызыл, 2001)

У.А.Донгак. Тувинское стихосложение. Кызыл: ТКИ, 2006.

Дарбаа Ю.К. Тыва дугайында 99 айтырыгга харыылар. Абакан: Журналист. 2010. – 154 ар.

Кунзегеш Ю.Ш. Тыва кожамыктар. Кызыл: Рестипография, 2005. – 189 ар.

Орус-оол С.М. Дүрген-чугаалар. Кызыл: ТНУЧ, 1994. - 61 ар.

Ийи болгаш оон-даа хөй авторлуг номнар

Тыва литератураның допчу очерктери. (А.Калзан, М.Хадаханэ, Д.Куулар). Кызыл: ТывН/Ч, 1975.

Ойдан-оол А.К. Тадар-оол С.К. Эдертиглер чыындызы. 5-9 класс. Башкыларга дузаламчы. Кызыл: ТывНУЧ, 2004.

Орус-оол С.М. Чакар Р.С. Матпаадыр. Кызыл: ТывНУЧ, 1991. – 256 ар.

Словарьлар:

Краткий словарь литературоведческих терминов. Под ред. Л.И.Тимофеева, С.В.Тураева. _ М.: Сов.энциклопедия, 1984.

Монгуш Д.А. Русско-тувинский словарь. _ М.: Русский язык, 1980.

Тыва дылдың тайылбыр словары. Том 1. (А-Й). _ Новосибирск: Наука, 2003.

Тыва дылдың тайылбыр словары. Том 1. (К). _ Новосибирск: Наука, 2004.

Татаринцев Б.И. Этимологический словарь тувинского языка. Том 1 (А-Б). _ Новосибирск: Наука, 2002.

Татаринцев Б.И. Этимологический словарь тувинского языка. Том II. (Д, Е, И, Й). _ Новосибирск: Наука, 2003.

Татаринцев Б.И. Этимологический словарь тувинского языка. Том III. (К, Л, М, О). _ Новосибирск: Наука, 2004.

Ол ышкаш:

- чогаалчыларның хөрек чуруктары, плакаттар;
- чогаалчыларның чогаалдарына чураан иллюстрациялар, чуруктар;
- уругларның билиин хынаарына белеткээн тест ажылдар.

Интернет курлавыры:

www.tuva.asia

www.tuvaonline.ru

tigi.tuva.ru

uryanhayn.com

museum.tuva.ru

tuvacheleesh.ru

tuvadyl.ru

tosertine.tuva.ru